

ТЕОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА
СЛОВЕНСКИХ ЈЕЗИКА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE
THE SERBIAN LANGUAGE IN THE LIGHT OF CURRENT LINGUISTIC THEORY
Book 5

**THEOLINGUISTIC STUDIES
OF SLAVIC LANGUAGES**

Accepted at the V meeting of the Department of Language
and Literature of 28th May, 2013, on the basis of reviews
presented by Milorad Radovanović, full member of the Academy,
and Jasmina Grković-Major, corresponding member of the Academy

Editors

JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR
corresponding member of the Academy

Prof. KSENIJA KONČAREVIĆ, PhD

BELGRADE 2013

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
СРПСКИ ЈЕЗИК У СВЕТЛУ САВРЕМЕНИХ ЛИНГВИСТИЧКИХ ТЕОРИЈА
Књига 5

ТЕОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА СЛОВЕНСКИХ ЈЕЗИКА

Примљено на V скупу Одељења језика и књижевности
од 28. маја 2013. године на основу реферата
академика Милорада Радовановића
и дописног члана Јасмине Грковић-Мејџор

Уредници

ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР
дописни члан САНУ

проф. др КСЕНИЈА КОНЧАРЕВИЋ

БЕОГРАД 2013

Издаје
Српска академија наука и уметности
Одбор за српски језик
у светлу савремених лингвистичких теорија

Припрема за штампу
Давор Палчић
palcic@Eunet.rs

Тираж

Штампа

© Српска академија наука и уметности, 2013

САДРЖАЈ

Предговор	9
-----------------	---

I. ТЕОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА САВРЕМЕНИХ СЛОВЕНСКИХ ЈЕЗИКА

Ирина Владимировна Бугаева Особенности номинации адресата в религиозной сфере	15
Mařia Wojtak O funkcjach modlitwy wotywnej	27
Александр Казимирович Гадо́мский, Галина Петровна Гадо́мская Изучение религиозной лексики в украинской теолингвистике XX–XXI ст.	45
Рајна Драгићевић Концепт Бога у српским народним пословицама	71
Јелена Јовановић Симић Паралелизам и сличне фигуре у језику празничних порука патријарха Павла	87
Драгана Керкез Језички концепт <i>чудо</i> у руском језику (у поређењу са српским).	95
Ивана Кнежевић Ускостручни термини у теолошким академским радовима .	113
Ксенија Кончаревић Конфронтациона теолингвистика словенских језика: правци истраживања.	129
Роман Левицкий Русская религиозная лексика в переводческой конфронтации: избранные приемы перевода.	153
Ружица Левушкина Теоними у савременом српском језику	167

Билана Марић	
О једном културолошки маркираном концепту из сакралне сфере у руском језику у поређењу са српским	179
Валентина Аврамовна Маслова	
Стиховорна молитва с позиције синтеза религије – науке – културе	195
Предраг Пипер	
О говорном догађају у светлу теолингвистике	211
Олга Александровна Прохватилова	
Принцип симетрије у речевим организацијама савремене православне проповеди	227
Митра Релић	
Асоцијативни искази у контексту „сапребивања у телу или у истом духу” и њихов комуникацијски потенцијал	235
Стана Ристић	
Концепт дома у религијском дискурсу	255
Радоје Симић	
О пастирској речи патријарха Павла	277
Марија Стефановић	
<i>Црква</i> у асоцијативном систему српског језика	285
Гордана Штасни	
Номинације Бога у <i>Мољитвама на језеру</i> Светог Николаја Велимировића	295
Наталья Всеволодовна Яблоновская	
Роль библеизмов в поздней публицистике И. А. Бунина	321

II. ТЕОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА ИСТОРИЈЕ СЛОВЕНСКИХ ЈЕЗИКА

Станоје Бојанин	
Језик претње у средњовековним покајничким књигама	333
Драгиша Бојовић	
Мисао старих српских писаца о свештеном језику и божанској речи	357

Јасмина Грковић-Мејџор	
Прилог историји лексичко-семантичке групе -гѣх-	369
Гордана Јовановић	
Библијске парафразе у „Горичком зборнику”	389
Марина Курешевић	
Прилог познавању сакралног стила српскословенског језика: апсолутни датив	401
Зорица Никитовић	
Теолошке и поетолошке основе семантичког поља <i>радовања у духу свейом</i>	419
Наталија Геннадьевна Николаева	
Предисловие переводчика: жанр в жанре (на примере славянской традиции «богословия» прп. Иоанна Дамаскина)	439
Мария Олеговна Новак	
Цитирование церковнославянского апостола в службах русским святым XII–XX вв.	453
Зоран Ранковић	
Графијска и ортографско-фонетска обележја уредаба и прописа Митрополије београдске	465
Виктор Савић	
Литургијски елементи у повељи деспотице Јелене манастиру Хиландару из 1504. године	473
Вања Станишић	
Комуникативна улога писма	491
Јелица Стојановић	
Правописне одлике <i>Горичког зборника</i>	503
Ольга Всеволодовна Чевела	
Проблема нарочитого именованія в контексте теолингвистики	523

Ружица Левушкина

ТЕОНИМИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У првом делу рада изnose се могући правци истраживања лексичких јединица у функцији хришћанских теонима и питања у вези с њиховим истраживањем. Најпре се термин теоним прецизније одређује. Потом следи анализа појединих теонима у савременом српском језику, њихове структуре, творбеног састава и семантике појединих од њих. Многи теоними настали су онимизацијом лексема из општег лексичког фонда. Значење теонима код ових лексема углавном није забележено у српским лексикографским једнојезичним публикацијама.

Кључне речи: теоним, изворно теонимска лексема, нетеонимска лексика, општи лексички фонд, значење, творбена структура.

1. Термин *теоним* употребљава се већ дуго у лингвистичким (претежно етимолошким), а нарочито у историјско-етнолошким истраживањима. При употреби овог термина у истраживањима на српском језику (нпр. Гацовић 2000; Лома 2000; Илић 2002; Савић 2010), он се обично не дефинише, а на основу контекста у којима је употребљен може се закључити да се односи на име било ког божанства у било којој религији, укључујући многобоштво.¹ Постојећа дефиниција теонима као „личног имена божанства било ког пантеона” (в. Подольская 1988: 124), оправдава овакво коришћење термина. Када се, пак, он употреби само за одређену тематску групу оваквих лексичких јединица, потребно је нагласити на шта се тачно односи. У монографији о агионимима у

* Рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Представља допуњен и адаптиран текст реферата изложеног на II међународном научном симпозијуму *Славянские языки и культуры в современном мире*, одржаном у Москви, од 21–24. марта 2012. године.

¹ Погрешно је употребљен термин *теоним* за име *Св. Сава* (Алдуковић 2012: 71). Ова лексема, наиме, спадала би у *агиоантропониме* (о овим лексемама в. Бугаева 2007: 27–57; Бајић 2010: 232–234).

православној средини наведено је да се термин *ѿеоним* у православној традицији односи не само на имена Бога, него и Богородице и Светих Ангела (в. БУГАЕВА 2007: 24).

1.1. При изучавању православне и уопште хришћанске ономастике садржај овог термина би требало додатно ограничити, ради његове веће прецизности и транспарентности, у том смислу што је он настао од грчке речи Θεός ‘Бог’. Под термином *ѿеоним*, дакле, требало би подразумевати било коју језичку јединицу која је у функцији називања (само) Бога или обраћања Богу, и то онаквог каквим се он схвата у хришћанству, а за наше истраживање – првенствено православном. Конкретно, то може бити обраћање или назив за Свету Тројицу или појединачно за некога од три Лица Свете Тројице (Оца, Сина, Светог Духа).

Што се тиче лексичких јединица које, као што смо напоменули, Бугајова такође сврстава у теониме, сматрамо да би их требало издвојити и изучавати као посебне тематске групе лексема. Тако, следећи и иначе уобичајено формирање термина – према грчком језику – за називе и имена Богородице предложили бисмо термин *ѿеοѿοκονιμι* (од грч. Θεοτόκος ‘Богородица’), а за називе и обраћање Ангелима – термин *αγγελονιμι* (од грч. ἄγγελος ‘весник’).

1.2. У првом делу рада изложићемо постојећи теоријски оквир, који се састоји из представљања општих корака и проблема у вези са изучавањем теонимске лексике језика хришћанског света (Мусорин 2008). Ово сматрамо неопходним уводом у други део рада, у коме дајемо делимичну структурну и творбено-семантичку анализу теонима у српском језику. Лексичке јединице које представљају материјал за ову анализу ексцерпирани су из текстова из области православне духовности, а један део њих је из једнојезичних речника савременог српског језика: *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности (РСАНУ), *Речника српскохрватскога књижевног језика* (РМС) и *Речника српскога језика* (РСЈ).²

2. Мусорин (2008) је изложио осам општелингвистичких корака у вези са постављањем и решавањем проблема и задатака који прате изучавање теонимске лексике језика хришћанског света. Изложићемо и допунити ове кораке и задатке у наставку, илуструјући их, пре-

² Материјал за ово истраживање узет је из обимнијег материјала прикупљеног за шире истраживање лексике из сфере православне духовности уопште. Осим наведених лексикографских, ту су и други основни извори: *Охридски ѿролог* св. Николаја Жичког (Велимировић 1999) и поједина дела св. Јустина Ћелијског (в. Плевач 2006), као и двојезични речници и друге публикације речничког типа (Добрић 2004; Јандрокковић 2007; Кончаревић – Радовановић 2012; Новаковић 2008; Стошић 2006).

ма потреби, појединим примерима из савременог српског језика и интерпретацијама прихваћеним у српској лингвистици.

2.1. Тешкоћа која прати први корак који овај аутор наводи, сматрамо, важи не само за изучавање теонима, него и за изучавање лексике из сфере православне духовности уопште. Наиме, тај корак је састављање што потпунијег списка лексема које припадају овој лексичко-тематској групи. Тешкоћа се састоји у томе што постоји не мали корпус ретке, па и околиналне лексике и увек је присутна вероватноћа да један део материјала остане необухваћен истраживањем.

Додали бисмо још једну тешкоћу при састављању што потпунијег списка ових лексичких јединица: велика обимност текстова из којих би оне могле да се ексцерпирају.

2.2. Као други проблем и задатак, према мишљењу Мусорина, поставља се одвајање општехришћанског елемента, тј. лексике својствене свим језицима хришћанског света и оне која је карактеристична само за конкретни језик и повезана са посебном националном културом. Када је реч о теонимској лексици, добар њен део у словенским, романским и германским језицима чине позајмљенице или калкови, те се у изучавању ових лексема подразумева и осветљавање њихових узајамних дотицаја и веза. Аутор, између осталог, наводи пример украјинског и белоруског језика, у којима је теонимска лексика формирана добрим делом под утицајем пољског језика.

У зависности од врсте текста у функционалностилом смислу (нпр. научни богословски текст, богослужбени, административно-правни и др.), као и у зависности од тога у окриљу које конфесије је поникао текст (нпр. православне или римокатоличке), у разним језицима, па чак и у једном истом језику – може се користити различита лексема. На пример, у текстовима из сфере православне духовности на српском језику, нарочито оним који припадају научном функционалном стилу, више ће бити позајмљеница и калкова из грчког језика, док ће у римокатоличким текстовима исте функционалностилске припадности – више бити латинизама. Било би занимљиво изучити и то која је теонимска (и друга) лексика у оваквим текстовима иста, а која се разликује и због чега.

2.3. Трећи задатак у вези са овим лексичким јединицама јесте одређивање и опис њихових граматичких специфичности у разним језицима. Добар део теонима, као што ћемо видети, образован је онимизацијом лексема из општег лексичког фонда (дакле, нетеонимског значења), путем метафоричког преношења. Таква лексема, добијајући функцију теонима, добија и неке додатне карактеристике. Да наведемо овде само пример лексеме *отца* која се, кад се односи на Бога, тачније прву Ипостас Свете Тројице – пише великим почетним словом: *Отац* и

нема граматичку категорију множине, за разлику од лексеме из општег лексичког фонда из које је и настала. Исто важи и за неке друге лексичке парове (в. у целини 3.1).

У текстовима из сфере православне духовности на српском језику у номинативу јединине теонима *Христѿос* у већини случајева строго се чува наведени, изворни облик из грчког језика, иако се наставак *-ос* губи у косим падежима (*Христѿа*, *Христѿу* итд.). Стандарднојезичка норма одобрава употребу и облика *Христѿ* у номинативу јединине, тако да се он у разним текстовима, првенствено профаног карактера, може употребити и употребљава се, што није случај са текстовима из сфере православне духовности.

2.4. Следећи проблем јесте: да ли постоје теоними који се употребљавају само у неким врстама текстова, а у другима не и, ако је тако, који су то текстови и који теоними? Овде Мусорин издваја три групе.

У првој, по његовом мишљењу најбројнијој групи, јесу лексеме које се активно употребљавају како у сакралним, тако и у текстовима из секуларне сфере, различитих садржаја (*Бог*, *Госѿод*, *Творац*, *Сѿасиѿељ*, *Судија* итд.).

Другу групу чине лексичке јединице чија је употреба ограничена само на неке текстове. Овде се као пример наводи лексема *Суѿиѿ* (на српском језику овај теоним преводи се синтагмом: *Онај Који Јесѿе*), која се сусреће једино у Другој посланици Св. Јована Богослова (2,13) и тумачењима у вези са њом.

Трећу групу чине теонимски оцазионализми. Чини нам се да би ова група могла бити такође веома бројна, премда би ово наше начелно запажање свакако требало проверити истраживањем на обимнијем материјалу.

Постоје и теоними који се никада не употребљавају у црквеним текстовима, већ су формиран и функционишу у оквирима религијског духовног фолклора или припадају индивидуалном књижевном стваралаштву. Чини се да су управо ови теоними до сада били и најинтересантнији за лингвистичку анализу. На руском језику 2011. године објављена је докторска дисертација на ту тему (Соломонов 2011). Управо такви теоними помињу се и у неким радовима на српском језику које смо већ поменули (Лома 2002; Гацовић 2000). Но, они излазе из оквира нашег истраживања овде и не садрже се у нашем материјалу.

2.5. Према мишљењу Мусорина, није безначајно испитати ни квантитативне карактеристике теонима, тј. фреквентност њихове употребе. Најфреквентнији теоними, наиме, нису истовремено и најзначајнији с тачке гледишта религије и културе (да додамо: и лингвистике). Поменути теоним *Суѿиѿ* (*Онај Који јесѿе*) у текстовима се, видели смо, веома

ретко сусреће, а врло је важан. Наиме, то је у хришћанској традицији јединствено самоименовање Божије.

Такође, могла би се истражити и фреквенција појављивања теонима не само у сакралним, него и у текстовима из секуларне сфере. Или, кад су у питању теоними који се појављују ретко, или теоними-оказионализми, истражити: у каквом тексту, када, зашто и сл. се појавио тај „необичан” теоним. И, затим: да ли се исти користи и даље или остаје на нивоу оказионализма. А ако се користи, у текстовима којег жанра и сл.

2.6. За поједине језике карактеристичан је и висок степен варијантности теонимске лексике. То је нарочито присутно у језицима у којима се израженије преплићу, на пример, римокатоличка и православна традиција. Тако ће, на пример, римокатолик за Бога на српском језику рећи *Госјодин*, а православцац *Госјод*.

У српском језику, истина, све ређе, сусреће се још увек варијантност на нивоу порекла лексеме из српско- односно рускословенског језика (на пример *Сздаиџељ* и *Сздаиџељ*). У другом делу рада навешће се примери и са другим типовима варијантности.

2.7. Коначно, у истраживању теонима треба обратити пажњу на њихов творбени потенцијал у разним језицима. Највећу творбену продуктивност у руском (а и у српском) језику има лексема-теоним *Бог*. Према подацима М. Гочанин (2007: 76), која је представила семантичко-деривационо гнездо ове лексеме, од ње је формирано 220 именица, 121 придев, 19 глагола и 22 прилога. Творбену продуктивност ове лексеме у савременом српском језику потврђује и анализа сложеница са овом компонентом на материјалу *Омилија* св. Николаја (Велимировића), ауторке Наташе Драгин (2007), као и анализа сложеница на материјалу *Филозофских урвина* св. Јустина (Поповића), ауторке Зорице Никитовић (2009). Продуктиван је и теоним Христос (*христиољубље*, *христиољубив*, *Христиослав*, *антихристиј*, *хришћанин*, *Христиослов*³, *христиоцентричан* итд.).

2.8. Све што је речено односи се на синхронијске карактеристике теонима. Према мишљењу Мусорина, било би интересантно посматрати их и дијахронијски, нпр. како је, када и на који начин неки теоним изашао из употребе, изменио значење, како је замењен новим и сл. Или, како је и када одређена лексема у неком језику постала теоним. Ово су питања која, како каже аутор, нису добила довољно простора за изучавање у оквирима иначе развијених дисциплина – историјске лексикологије и лексикографије.

³ Овако је назван св. Јустин (Поповић) у наслову једне збирке његових сабраних дела (в. Поповић 2007).

3. Теониме у савременом српском језику (из нашег материјала) можемо најпре поделити на две веће групе:

I. изворно теонимска лексика,

II. теонимска лексика настала од нетеонимске путем метафоричког преношења.

Могу се констатовати неке опште карактеристике обе групе: у првој се налази мањи број лексема чија је употреба фреквентнија (сусрећу се и у неким текстовима секуларне сфере). Такве су, на пример, лексеме: *Бог (Отац), Господ, Творац, Сјасишљ, Исус, Христос, Света Тројица, Отац небески*. Ту су и неке мање фреквентне лексеме које се не срећу или се ретко срећу у текстовима секуларне сфере: *(Све)Вишњи, Месија, Светвор(ац), Саваої, Син Божји, Велики Савет (= Света Тројица), Син Човечији, Свечовек, (Бог) Слово (Божје / Превечно), Логос, Реч (Божји), Свебиће, Емануил, Јахве* и др.

Друга група лексема далеко је бројнија и представља отворени скуп у који увек могу да уђу нови чланови и у коме је и не мали број околионализама. Наиме, могуће је обратити се Богу на разне начине, употребљавајући и многе лексеме из општег лексичког фонда, те је и стога у питању релативно велики лексички скуп.

Будући да се ове и друге лексеме (које ћемо навести даље) у овој целини односе на Бога или на једну од Ипостаси Свете Тројице – пишу се у већини случајева (у литератури православно-духовног садржаја) великим почетним словом. То је уједно и њихова формална маркираност у односу на исте лексеме које се без ове ознаке могу односити на било коју особу мушког пола, ређе и на неки апстрактни појам.

Пошто важећи правопис савременог српског језика не одређује прецизно писање великог и малог почетног слова ових лексема, оне се сусрећу и са малим почетним словом. У том случају видљиво је из контекста да се дата реч односи на Бога као Свету Тројицу или (само) на једну од Ипостаси Свете Тројице.

3.1. Према значењу, ове лексеме углавном су у вези са односом Бога / Христа према човеку, ређе и према творевини, свету уопште. Велики део њих припада, као што је речено, општем лексичком фонду (нпр. *Јунак, Домаћин, Господар, Отац, Родитљ, Учитљ, Владар, Лекар, Заступник, Победник, Добројвор, Помоћник* итд., а затим и: *Љубав, Мудросћ, Светлост, Окриље, Основ, Темљ, Начело, Окрељење, Чистота, Извор, Шћит, Заклон, Источник, Исток, Прибежштје, Сведок, Сћаница*). Ове лексеме, у односу према лексемама из општег лексичког фонда од којих су настале, поменули смо, маркиране су и тиме што немају облике множине.

У описним речницима савременог српског језика (РСАНУ; РМС; РСЈ) углавном се не бележе теонимска значења ових лексема из општег лексичког фонда.

3.2.1. Када посматрамо ову групу лексема с творбеног аспекта, нарочито продуктивним показује се суфикс *-иџељ*:⁴ *Благойодаиџељ*, *Даваиџељ*, *Дародаиџељ*, *Избавиџељ*, *Делаиџељ*, *Искуиџељ*, *Надахниџељ*, *Молиџељ*, *Саздаиџељ* и *Свесаздаиџељ* (ређе варијанта црквенословенског порекла: *Создаиџељ*), *Ослободиџељ*, *Основаиџељ*, *Оиџкровиџељ*, *Оиџкуиџељ*, *Сведрџиџељ*,⁵ *Победиџељ*, *Промислиџељ*, *Пуџтеводиџељ*, *Просвеиџиџељ*, *Прославиџељ*, *Оживоиџтвориџељ*, *Сџивориџељ*, *Сјединиџељ*, *Толковатиџељ*, *Властиџиџељ*, *Храниџељ*, *Усџироџиџељ*, *Свеосмислиџељ*, *Твориџељ*, *Уџиџиџељ* (како се обично назива Дух Свети), *Свејобедиџељ*, *Свеиџиџељ*. Мање је примера са иначе продуктивнијим суфиксом у савременом српском језику: *-аџ*. Неки од њих представљају синонимски парњак лексеми са суфиксом *-иџељ* (нпр. *Победилаџ* и *Победиџељ*, *Хранилаџ* и *Храниџељ*), али је више оних који у нашем корпусу овакав синонимски парњак немају. Са суфиксом *-аџ* су углавном сложенице: *Богомладенаџ*, *Венџедаваџ*, *Живоносаџ*, *Живоиџвораџ*, *Мироиџвораџ*, *Миродаваџ*, *Богатиџодаваџ*, *Властиџодрџаџ*, *Законодаваџ*, *Жизнодаваџ*, *Живоиџодаваџ*, *Смислодаваџ*. Има и нешто мање изведеница: *Младенаџ*, *Очевидаџ*, *Мудраџ*. Са суфиксом *-ник* такође се срећу углавном сложенице: *Богомученик*, *Подвигоџолоџник*, *Пасџиџиренаџчалник*, *Првосвеиџиџеник*, *Архимученик*, али има и оних које то нису (*Паџћеник*, *Женик*). Сложених лексема са суфиксом *-аџ* у нашем корпусу нема. Постоје само творенице настале комбинованом творбом, употребљене у одговарајућим контекстима. То су: *Прославаџач* (смерних и кротких) и *Однеговач* (светитеља у историји).⁶

3.2.2. У овој групи лексема продуктивно је и поименичавање придева, понекад и њихових суперлативних облика: (*Пре*)*Благи*, *Васкрсли*, *Величансџивени*, *Вечни*, *Богочовечни*, *Жељени*, *Давночекани*, *Дугочекани*, *Неизречени*, *Јед(и)ноиџресџи(л)ни*, *Јед(и)норођени*, *Недосџиџуџни*, *Највећни*, *Најјачни*, *Најџоџиџребниџи*, *Најчистиџиџи*, *Невидљиви*,

⁴ Овај суфикс наводи се, иначе, као умерено продуктиван (в. КЛАЈН 2003: 190). Сматрамо да би дубља анализа ових лексема са суфиксом *-тељ* можда могла „помоћи” разматрањима у вези са конкуренцијом суфикса *-лаџ* и *-тељ*, а можда довести у сумњу и тврдњу да је овај суфикс „једнозначан: налазимо га само у категорији *nomina agentis*” (Ђорџић 2008: 223).

⁵ Ова лексема (са малим почетним словом) наведена је као једини пример творења сложеница са суфиксом *-тељ* од заменице и глагола. На том месту названа је „верским изразом” (КЛАЈН 2003: 192).

⁶ Ови примери су из *Охридског џролога* (ВЕЛИМИРОВИЋ 1999).

Недомисливи, Необманљиви, Необманути, Необухваћиви, Неограничени, Неодољиви, Неописани, Нейобедиви, Нейосћижими, Несоздани, Несаздани, Очекивани, Првоначални, Пребогаћи, Превишњи, Премудри, Пророковани, Расћейи, Свемоћни, Скривени, Сладчајши, (Све) Свейи, Чистейи, Свенежни, Свемилосћиви, Свевидећи. Код лексеме *Посћојећи* у питању је двострука конверзија, од прилога у придев, па у именицу.

3.2.3. У вези са улогом поједних префикса у творењу придева из којих настају теоними, треба поменути да постоји богословски правац у коме се о Богу говори само оно што Он *није* (апофатичко богословље) (премда се могу исказати дејства и енергије Бога, углавном давањем Богу разних имена путем метафоре – катафатичко богословље). Стога је у овој групи велики број (13) лексема са префиксом *не-*.

Теонимима са творбеним елементима *йре-* и *све-* описује се особина Бога као вишег и натприродног, свемогућег, увек, вечно постојећег Бића. Неке од лексема са префиксом *све-* наглашавају особину различитих врста односа Бога према човеку и творевини: *Свемилосћиви, Свенежни.*

3.3. Као теоними користе се неки устаљени називи којима се Христос именује у Јеванђељу, на пример: *Алфа и Омега* (= *Почейшак и Свршејшак*), *Јагње* и *Јагње Божије*, *Лоза*, *Назарећанин*, *Цар*, *Младенац*, *Пасћир*, *Пућ*, *Исћина*, *Сејач*, *Живот*, *Хлеб* и *Хлеб живојта*, *Судија*, *Чокој*, *Вода жива*. Христос се још назива и *Син Божији*, *Богочовек*, *Богосин*, *Царев Син*, *Цар-Слово*, *Цар царева*, *Цар славе*, *Цар Небески*, *Цар над царевима* итд.

И Христос и Бог као Отац и као Света Тројица могу се називати и следећим лексемама: *Крманош*, *Војвода*, *Богодуша*, *Пућовођа*, *Умейник*, *Неимар*, *Ойкровење*, *Саучасник* итд.

3.4. Видели смо да постоји и именовање Бога (грч. $\acute{\omicron}$ $\Omega\upsilon$) синтагмом *Онај Који јесће*. У богословској литератури истиче се да се, у ствари, наводе само два имена за Бога (осталим теонимима означава се, у складу са апофатичким богословљем, оно што Бог *није* или се, као што је поменуто, у складу са катафатичким богословљем – именују дејства и енергије Божије). Једно од њих је *Онај Који јесће*, а друго је *Бог* (грч. $\acute{\omicron}$ $\theta\epsilon\acute{\omicron}\varsigma$). Међутим, ни један ни други не говоре о суштини Божанства: први назив показује само да Бог *йосћоји*, а други говори о Његовој делатности (од грч. $\theta\epsilon\acute{\omicron}\epsilon\iota\nu$ = 1. трчати; 2. окружавати све; $\alpha\acute{\iota}\theta\epsilon\iota\nu$ = пећи и $\theta\epsilon\acute{\omicron}\sigma\theta\alpha\iota$ = созерцавати све). Када се, пак, за Бога говори да је *благ*, *йраведан*, *добар* и сл., то такође не говори о Његовој суштини (в. ДАМАСКИН 2007: 104–105).

3.4.1. Срећу се и неке друге синтагме, двочлани називи и други лексички спојеви, на пример: *Онај горе, Првосветилеће Сунце, Премудроси Божија, Начертанање сушностива, Мајдан (свих) небеских блага, Највиши Госи, Поштомак цара Давида, Плод чрева (Пресветие) Богородице* и др. Назив *Сѣарац Дана* (подједнако се користи и црквенословенска варијанта *Вейхи Денми*) односи се најчешће на иконографски приказ Бога (Христа) као старца са белом брадом на појединим иконама и фрескама, а у вези је с библијским догађајем описаним у књизи пророка Данила (в. Дан. VII, 9).

Ређе се сусрећу теоними у виду бројева или заменица: *Један, Први, Он, Неко*.

3.5. Мањи је број теонима који су по пореклу грецизми. По правилу, у српском језику постоји и синоним словенског порекла, који се користи чешће. Тако, на пример, као назив за Духа Светог користи се и грецизам *Параклиџи* (у преводу *Ушешиџель*, словенски синоним). Затим, за сложенице *Сведржџиџель*, *Свевладар* користи се понекад и синоним *Паниокраџор*, с тим што се овај последњи назив често везује за посебно фрескописно изображење Христа.

4. Жеља нам је да овим кратким представљањем теонима у савременом српском језику, урађеним на ограниченом материјалу, па у том смислу и непотпуним, започнемо њихово даље истраживање са разних аспеката, како са оних који су изнети у првом делу рада, дакле, и компаративно, у односу према другим језицима хришћанског света, тако и са неких нових који се тичу теонима (само) у српском језику а који ће, надамо се, ускоро почети да се отварају (и) у српској лингвистици.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Алдуковић, Јован. Неке аспекты адаптации контактолексем под влиянием сербского языка в русском интернет-дискурсе. *Радови из лингвистичке конџаџиологије*. Београд: Фото футура, 2012, 61–78.
- Балић, Ружица. Светосавље кроз лексику савременог српског језика. *Српски језик XV/1–2* (2010): 229–244.
- Бугалева, Ирина Владимировна. *Агионимы в православной среде: структурно-семантичџескиј анализ*. Москва: ФГОУ ВПО РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева, 2007.
- Велимировић, св. Николај. *Охридски џролог*. Београд: Штампарија Српске патријаршије, 1999.
- Гацовић, Славољуб. Превентивно призивање дуалног теонима неба и земље употребом дивизме у кађењу свадбене трпезе Влаха североисточне Србије. *Пирџиџи зборник 25–26* (2000): 29–38.

- Гочанин, Мирјана. Семантичко-деривационно гнездо лексеми *Бог* в сербском языке. А. Мјакнин, И. В. Бугаева, Е. В. Плисов (ур.). *Церковь и проблемы современной коммуникации*. Нижний Новгород: Нижегородская Духовная семинария, 2007, 65–76.
- ДАМАСКИН, Св. Иоанн. *Точное изложение православной веры*. Москва: Сретенский монастырь, 2007.
- ДОБРИЋ, Александра. *Српско-енглески и енглеско-српски теолошки речник*. Београд: Хришћански културни центар, 2004.
- ДРАГИН, Наташа. Лексеме мотивисане именицом Бог у омилијама св. Николаја Српског (синхроно-дијахрони приступ). *Probleme de filologie slavă XV* (2007): 521–532.
- ИЛИЋ, Марија. Етнолингвистика у Србији. *Зборник Мајице српске за славистику* 62 (2002): 211–234.
- ЈАНДРОКОВИЋ, Марија. *Немачко-српски и српско-немачки теолошки речник*. Београд: Хришћански културни центар, 2007.
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику: Други део: суфиксација и конверзија*. Нови Сад – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2003.
- КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија, Милан РАДОВАНОВИЋ. *Руско-српски и српско-руски теолошки речник*. Београд: Службени гласник, 2012.
- ЛОМА, Александар. *Неке српске паралеле источнословенском Вију*: <<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-7653/2002/0350-76530233123L.pdf>>.
- МУСОРИН, Алексей Юрьевич. Общие проблемы изучения теонимической лексики языков христианского мира. *Российские немцы*. Новосибирск, 2008, 221–230.
- НИКИТОВИЋ, Зорица. Сложенице у *Филозофским урвинама* оца Јустина (Поповића). *Српски језик XIV/1–2* (2009): 557–583.
- НОВАКОВИЋ, Ненад. *Православни појмовник*. Бања Лука – Београд: Бесједа, Арс либри. 2008.
- ПЛЕВАЧ, Невенка. *Азбучник богочовечних мисли аве Јусџина*. Београд: Звоник, 2006.
- ПОДОЛЬСКАЈА, Наталья Владимировна. *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва: Наука, 1988.
- ПОПОВИЋ, Св. Јустин. *Богоносни Христјослов*. Манастир Хиландар: Света Гора Атонска, 2007.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1969–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–. Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- САВИЋ, Виктор. Свемогући и(ли) Сведржител у српскословенском језику. *Зборник Мајице српске за књижевности и језик LVIII* (2010): 7–31.
- СОЛОМОНОВ, Михаил Александрович. *Христианский теоним в структуре фольклорного текста*. <<http://www.dissercat.com/content/khristianskii-teonim-v-strukture-folklornogo-teksta>>.
- СТОШИЋ, Љильана. *Речник црквених појмова*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.

Порић, Божо. Конкуренција у творби речи. *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008, 221–225.

Ружица Левушкина

ТЕОНИМИ В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В первой части статьи предлагаются направления исследований лексических единиц используемых в качестве христианских теонимов и рассматриваются вопросы в связи с этими исследованиями. В начале уточняется значение самого термина *теоним*. Во второй части представлен анализ отдельных теонимов в современном сербском языке, их структура, словообразование, этимология и семантика некоторых из них. Многие из них возникли путём онимизации лексем общего лексического фонда. Значение теонима в словарных статьях этих лексем в большинстве случаев не отмечено в сербских лексикографических моноязычных публикациях.

Институт за српски језик САНУ
Кнез Михаилова 36, 11000 Београд, Србија
ruzica.bajic@isj.sanu.ac.rs